

ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 341.141:001.891

МЕТОДОЛОГІЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ЗВИЧАЄВОГО ПРАВА

М. Бедрій

*Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Університетська, 1, Львів, Україна, 79000,
e-mail: bedriimm@gmail.com*

Розглянуто методологічні аспекти наукових досліджень українського звичаєвого права. Проаналізовано принципи, підходи, методи, прийоми та засоби наукового пізнання з огляду на особливості зазначеного об'єкта. До принципів дослідження українського звичаєвого права належать методологічний плюралізм, історизм, об'єктивність, системність, комплексність, детермінізм та ін. Наголошено на значенні антропологічного, аксіологічного і діалектичного підходів до дослідження українського звичаєвого права.

Розглянуто пізнавальні можливості загальнонаукових методів дослідження – системного, функціонального, типологічного, дескриптивного, герменевтичного і синергетичного. Обґрунтовано думку про те, що серед спеціально-наукових методів дослідження українського звичаєвого права пріоритет належить юридичним методам, проте є потреба залучення також методологічних інструментів інших наук (історії, соціології, етнографії тощо). Висвітлено особливості застосування історико-юридичного, формально-догматичного, порівняльно-правового, соціологічно-правового та інших методів наукового пізнання.

Ключові слова: звичаєве право, науковий метод, концептуальний підхід, логічні прийоми.

DOI: <http://dx.doi.org/10.30970/vla.2019.69.012>

Потреби всебічного розвитку юридичної науки в Україні спонукають до розширення тематичного горизонту правничих досліджень та поглиблення панівних наукових напрямів. Важливу сферу наукових пошуків становить українське звичаєве право, традиція вивчення якого має давні коріння та поступово відновлюється в сучасних умовах. Емпірична база, напрацьована попередніми поколіннями вчених, має бути доповненою та належно опрацьованою сучасними дослідниками із застосуванням новітнього методологічного інструментарію. З огляду на зазначені міркування метою цієї статті є з'ясування методологічних можливостей юриспруденції для наукового пізнання українського звичаєвого права.

Під час побудови методологічного інструментарію для наукового дослідження варто керуватися гносеологічними настановами видатних вчених. Зокрема, в дослідженнях українського звичаєвого права особливо важливою є методологічна заувага Р. Декарта, за якою єдиний істинний метод пізнання – вільне та впорядковане мислення. Як зазначав мислитель, це й була основна проблема науки XVII століття, адже у межах школи мислення не було вільним, а поза школою воно не було впорядкованим [17, с. 303]. Сучасним дослідникам також варто це брати до уваги задля запобігання повторенню перелічених методологічних крайностей. З одного боку, мислення треба звільнити від усталених упереджень, а з іншого – надати йому наукової впорядкованості.

Звичаєве право як об'єкт досліджень становить загальний інтерес для всієї юридичної науки, тому правові звичаї вивчають у загальній теорії права та у галузевих направах правознавства. Однак першочергову важливість звичаєве право становить все ж таки для історико-юридичних досліджень. Історія держави і права як самодостатня галузь юридичної науки має своїм об'єктом історичний процес становлення та розвитку держави і права. С. Бостан і Л. Бостан вдало визначили предмет цієї науки, яким є конкретні історичні процеси прояву загальних закономірностей та особливостей виникнення і розвитку держави та права як фрагментарна частина об'єктивної реальності в конкретному історичному часі та історичному просторі [2, с. 107–108]. Оскільки звичаєве право було первинним вираженням і формою становлення та розвитку права кожного народу світу, воно є обов'язковою складовою предмета, а відтак, і об'єкта історико-правової науки. Більше того, до моменту формування джерел права письмової форми (зокрема, законодавства) історія права цього давнього періоду і є історією винятково звичаєвого права.

Дослідник, який поставив собі за мету вивчити історію певного правового звичаю, звичаєво-правового інституту чи інших аспектів звичаєвого права, безперечно, має брати до уваги особливості цього суспільного феномена, які й повинні визначити хід його дослідження. До них, зокрема, варто зачислити форму звичаєвого права, його сферу регулювання, відносну системність, способи формування правових звичаїв та припинення їхньої чинності тощо.

Для всебічного та повного пізнання українського звичаєвого права дослідникові необхідно спиратися на *принцип методологічного плюралізму*, що застосовує широкий спектр пізнавальних конструкцій. Відтак, у кожній праці підбір підходів, методів і прийомів дослідження має відбуватися з максимальним урахуванням спектра особливостей її предмета. Важливими є також інші загальновизнані принципи – історизм, об'єктивність, системність, комплексність, детермінізм та ін. [7, с. 135–137].

Варто погодитися з колективом авторів під керівництвом І. Усенка, що ані формацийний, ані цивілізаційний підходи періодизації історії не є придатними для досліджень звичаєвого права. Жоден із них не розкриває відмінностей праворозуміння різних епох і народів, а саме – ці відмінності формують палітру звичаєвого права. Так, в окремих сучасних державах Азії, Африки й Океанії наявні риси праворозуміння, аналогічні до тих, що були притаманними найдавнішим суспільствам [14, с. 18]. Водночас дослідження звичаєвого права потребує наукових пошуків певних критеріїв періодизації становлення та розвитку відповідного явища.

Дослідження українського звичаєвого права мають ґрунтуватися на відомих науці концептуальних підходах, одним із яких є *антропологічний підхід*. Його значення зумовлено тим, що безпосереднім творцем правових звичаїв є саме суспільство, а в контексті цієї статті – український народ. Норми й інститути українського звичаєвого права слугували юридичними інструментами, мають забезпечити права та інтереси кожного індивіда. Доцільно погодитися з Р. Шандроу в тому, що дослідження українського звичаєвого права можливе лише за допомогою вивчення його носіїв, їхніх уявлень про справедливість, право, мораль, релігію, культуру тощо. При цьому, людину варто розглядати як соціальну істоту, яка є активним учасником правових відносин з іншими людьми, територіальною громадою та різними суспільними групами, органами і посадовими особами публічної влади та державою [19, с. 29–30].

Для наукового пізнання українського звичаєвого права велике значення має *аксіологічний підхід*, який дає змогу досліджувати цей об'єкт як певну культурну цінність. Юридична дія правових звичаїв прямо пов'язана з їхнім визнанням у

суспільстві, а отже, і баченням у них певної цінності. Позитивна соціальна цінність правового звичаю має бути загальною, тобто визнаватися такою населенням держави, кількох держав, певною місцевістю тощо. Визнання за звичаєм цінності конкретними індивідами чи соціальними групами всупереч загальному переконанню в його шкідливості, неморальності чи несправедливості, звісно, не може надати йому правового характеру та юридичної чинності [14, с. 21–23].

Діалектичний підхід дає змогу простежити динаміку змін українського звичаєвого права на різних етапах історії, виявити їх суспільно-правові детермінанти, розкрити єдність і конкуренцію звичаєво-правових норм. Діалектичний спосіб пізнання історико-правової реальності допомагає зрозуміти та дослідити єдність і боротьбу систем копного та козацького права у XVII–XVIII століттях, перехід кількісних характеристик звичаєвого права Запорізької Січі в якісні характеристики цього права у Гетьманщині тощо. Також у дослідженнях українського звичаєвого права широко використовують такі діалектичні категорії як: зміст і форма, причина та наслідок, свідомість, розвиток, час, простір, суперечність, взаємозв'язок та ін.

На методи пізнання лягає основне ґносеологічне навантаження в наукових дослідженнях. Їх традиційно поділяють на загальнонаукові та спеціально-наукові. Варто розпочати з аналізу перших, до яких зачислимо системний, функціональний, типологічний, дескриптивний, герменевтичний і синергетичний методи.

Системний метод необхідний для того, щоб побачити та розкрити українське звичаєве право як систему з відповідними елементами та зв'язками між ними. Крім того, він дає змогу віднайти місце звичаєвого права у правових системах, які функціонували на українських землях упродовж історії. Н. Пархоменко звертає увагу на те, що системний метод дає підстави дослідити правове явище у двох аспектах: статичному, в якому вивчається його будова; динамічному, коли пізнається внутрішня організація, функціональність і упорядкованість взаємодії елементів [13, с. 29].

Саме такі пізнавальні операції важливі для історико-юридичного дослідження поняття, форм, системи та типології українського звичаєвого права. У цьому контексті українське звичаєве право доцільно визначити системою правових звичаїв. У межах цієї системи діяли підсистеми звичаєво-правових норм. Вони склалися із менш масштабних об'єднань – інститутів звичаєвого права. Ці своєю чергою містили звичаєво-правові норми – низову первинну одиницю в системі українського звичаєвого права.

Функціональний метод дає змогу розкрити звичаєве право шляхом аналізу його напрямів впливу на українське суспільство у відповідних часових просторових межах. Упродовж історії правовий звичай виконував різні функції, серед них виокремимо такі: регулятивна, роз'яснювальна, охоронна, захисна, стабілізуювальна, відтворювальна, флективна, світоглядно-виховна, культурна, антимонопольна, ідентифікаційна та праворесурсна функції.

У дослідженнях звичаєвого права велике значення має *типологічний метод*, адже з його допомогою виявляються та аналізуються типи правових звичаїв. В основу цього методу покладено поділ і впорядкування певного кола об'єктів і явищ у якісно однорідні типи з урахуванням характерних їм ознак. Типологія як пізнавальна процедура тісно пов'язана з абстрагуванням і спрощенням реальності, що виражається у системі критеріїв і меж типів, які набувають абстрактних, умовних рис [12, с. 156–157]. Навіть поверхневий аналіз українського звичаєвого права дає підстави зробити висновок про його неоднорідність. Відмінності та модифікації правових звичаїв є не тільки у відношенні до історичного періоду чи

географічної місцевості, але й загалом вказують на їхню приналежність до різних підсистем. Такими підсистемами в Україні були додержавне, вервне, копне, козацьке право тощо.

У межах типологічного методу, як і поза ним, отримує застосування прийом *класифікації*. Класифікацією називають умовне розбивання об'єктів на підмножини на підставі характерних їм ознак з метою упорядкування і систематизації. Класифікація має охопити такі умови: повнота охоплення всіх об'єктів множини класифікації; відмінність груп об'єктів; відсутність перетинів груп об'єктів; можливість включення нових груп об'єктів; лаконічність, чіткість і зрозумілість класифікаційних ознак [8, с. 22]. Для виконання прийому класифікації важливо обрати найдоцільніші критерії. До прикладу, для класифікації правових звичаїв ними можуть бути такі: відповідність закону, характер диспозиції, походження, територіальна поширеність, сфера регулювання та ін.

Дескриптивний метод, відомий також як метод опису, становить незамінний методологічний інструмент в науках про суспільство. В історико-юридичних дослідженнях його роль є особливо важливою, оскільки завдяки ньому відбувається точне й об'єктивне відображення сторінок правового минулого. Н. Крестовська розуміє дескриптивний метод як організацію мислення дослідника, що полягає у створенні якомога адекватнішого вербального образу досліджуваного об'єкта за допомогою визнаних у науці термінопонять. Результатом його застосування стає науковий наратив – організований виклад фактів [10, с. 111]. У контексті історико-юридичного дослідження українського звичаєвого права дескриптивний метод застосовується для висвітлення подій щодо його формування та розвитку, опису форм і конкретних прикладів реалізації правових звичаїв.

Герменевтичний метод традиційно використовують з метою тлумачення текстів. Для наукового пізнання звичаєвого права його значення є особливо помітним під час дослідження письмових форм фіксації правового звичаю. За допомогою герменевтичного методу дослідник також може виявити звичаєве походження певного положення законодавства. У контексті вивчення історії звичаєвого права цей метод застосовують під час з'ясування змісту опублікованих документів і неопублікованих джерел архівних фондів. Зокрема, К. Ф. Савіньї виокремив у правовій герменевтиці чотири рівні – граматичний, логічний, історичний і систематичний [22, с. 239].

У сучасній науці зростає значення *синергетичного методу*, який спеціалізується на вивченні процесів виникнення та самоорганізації, підтримки стійкості і розпаду систем різної природи. За допомогою синергетичного методу державно-правові явища досліджують як системи, що самоорганізуються, виникнення і зміна яких ґрунтуються на випадкових процесах, особливо в їхніх кризових, нестабільних станах [6, с. 95]. Натомість В. Кіселичник звертає увагу на те, що використання методу синергетики є особливо важливим під час вивчення правових явищ, щодо формування та розвитку яких вплив держави був мінімізованим, оскільки ці системи утворювалися стихійно, природно [9, с. 236–237].

До таких явищ належало українське звичаєве право і дає змогу такими системами були його історичні типи. Синергетичний метод дає змогу дослідити відродження та трансформації інститутів українського звичаєвого права. У цих запозиченнях правових звичаїв одного періоду від іншого (наприклад, козацького від давньоруського) можна побачити синергетичні властивості українського звичаєвого права, інститути якого могли занепадати, а згодом відроджуватися у наступних століттях. Під час революційних подій 1917–1920 років також відроджувалися в

модифікованому варіанті давні правові звичаї. Наприклад, 1917 року на українських землях суттєво зросла активність сільських самосудів, в організації та діяльності яких можна віднайти чимало подібних рис із копними судами XIV–XVIII століть. Цей феномен детальніше проаналізовано в одній із попередніх публікацій [1].

Спеціально-наукові методи в дослідженнях українського звичаєвого права не є однорідними, адже поряд із юридичними методами є потреба залучення методологічних інструментів інших наук – історії, соціології, етнографії тощо. Зокрема етнографія застосовує трирівневу методологію дослідження. На першому рівні відбувається процес виявлення та фіксації фактів. Другий рівень охоплює впорядкування і класифікацію виявлених фактів з використанням дескриптивного і типологічного методів. Третій рівень уже має аналітичний характер і до нього долучається широкий спектр методів залежно від предмета дослідження [20, с. 20–21]. Наведені особливості повинні бути враховані й у дослідженнях українського звичаєвого права, проте пріоритетними серед спеціально-наукових методів все ж таки є юридичні методи – історико-юридичний, формально-догматичний, порівняльно-правовий, соціологічно-правовий та ін.

Історико-юридичний (історико-правовий) метод посідає чільне місце у дослідженнях звичаєвого права. Він різниться від історичного методу не тільки предметною спеціалізацією, але й способами дії на предмет дослідження. Історико-юридичний метод дає змогу виокремити із сукупності історичних фактів саме елементи правової дійсності, відстежити взаємозв'язок між ними і спроєктувати отриману модель на тогочасне суспільне життя. За допомогою історико-юридичного методу відбуваються збір, обробка й узагальнення інформації. Використовують історико-юридичний метод в наукових дослідженнях за допомогою певних процедур: визначення достовірності джерела; критика повноти і точності даних, що містяться в джерелі; виявлення стадій державно-правового явища в процесі історичного розвитку та генетичного зв'язку між ними; роз'яснення виявлених фактів історико-правової реальності; оформлення результатів дослідження [16, с. 375].

Для дослідження українського звичаєвого права необхідність історико-юридичного методу полягає в тому, що кожен звичай (у тому числі правовий) формується у ході історії. Цілком слушним видається спостереження Г. Даниленка, за яким вивчення змісту звичаєво-правових норм у більшості випадків неможливо відокремити від з'ясування особливостей процесу їхнього формування [6, с. 9]. Цей погляд насамперед розкриває пізнавальний потенціал генетичного прийому, який є в структурі історико-юридичного методу та відповідає за пошук історичних витоків, наступності та спадкоємності державно-правових явищ. Крім нього, історико-юридичний метод використовує й інші прийоми (в тому числі логічні, про які йтиметься далі), на які варто звернути увагу.

Прийом *модельовання* дає змогу створити певну модель правової реальності минулого на підставі здобутих даних і сформульованих висновків. Так, проаналізувавши матеріали про діяльність копних судів, припустимо, що система копного права не обмежувалася їхнім устроєм і особливостями провадження. Вона становила масштабний комплекс звичаєво-правових норм, які регулювали різні сфери суспільних відносин.

Для історико-юридичного методу важливим є прийом *реконструкції*, на першорядному значенні якого наголошує Є. Ромінський у контексті дослідження середньовічного права. Заслугує на увагу погляд вченого стосовно того, що дослідникам давнього права часто доводиться виділяти юридичні норми з масиву історичних джерел [15, с. 228]. Наведена особливість актуалізується в контексті

дослідження історії звичаєвого права, яке часто було неписаним, і його реконструкція охоплює роботу не тільки з юридичними й історичними текстами, але й іншими матеріалами (наприклад, фольклором).

Формально-догматичний (формально-юридичний) метод є класичним інструментом кожного дослідження у галузі права. Відтак, він характерний у тому числі науковому пізнанню українського звичаєвого права. В. Сиріх визначив шість основних дослідницьких процедур, які становлять основу формально-догматичного методу юриспруденції: збір джерел права і з'ясування їхньої здатності містити чинні норми права; тлумачення юридичних норм (у контексті цієї статті – звичаєво-правових норм); оцінка якості виявлених юридичних норм; формулювання узагальнюючих положень, оцінок; пояснення отриманих дослідницьких результатів; викладення результатів дослідження [16, с. 328].

За допомогою формально-догматичного методу дослідник звичаєвого права формує, підтверджує й оспорує формулювання понять і категорій, їхнього змісту. Попередньо шляхом використання історико-юридичного методу він «вибудовує фундамент» того чи іншого формулювання за допомогою обробки інформації про його зміст. Формально-юридичний метод довершує цей процес і надає поняттю звичної для юриста чіткої форми. Наприклад, правовий звичай – це усталене у практиці та відповідне праву загальне правило поведінки (їх комплекс), що має фактичну юридичну дію та суспільне визнання.

Водночас варто пам'ятати, що з огляду на особливості предмета дослідження, яким є українське звичаєве право, надмірне використання формально-юридичного методу може спричинити небажані наслідки, спотворення історико-правової реальності та неврахування важливих аспектів утворення та дії правових звичаїв у суспільстві. Щодо цієї загрози зокрема застерігала М. Гримич, на переконання якої формально-догматичний метод без посдання з комплексом інших (в тому числі етнографічних) методів дослідження виявляється безсилим у процесі пізнання звичаєвого права [4, с. 5]. Натомість він є незамінним у дослідженнях систематизації звичаєво-правових норм, їхньої взаємодії з нормами законодавства, забезпечення системою державного примусу тощо.

Порівняльно-правовий метод має важливе значення для дослідження українського звичаєвого права, оскільки дає підстави визначити спільні та відмінні риси еволюції правових звичаїв українського й інших народів світу. З одного боку, цей метод дає змогу виявити, підтвердити чи спростувати загальні закономірності звичаєвого права, а з іншого – відтінити особливості цього явища в конкретних вимірах простору та часу. Слід пам'ятати, що не всі вимоги до правового звичаю, прийняті в британській правовій традиції, визнаються обов'язковими у французькій правовій традиції, та навпаки. У це поняття в різні періоди та різні держави закладали неоднаковий зміст. Власна традиція звичаєвого права є і в Україні. Водночас правовий звичай є об'єктивним явищем, тому в ньому наявні основні ознаки, що мають універсальне значення.

Компаративний аналіз українського звичаєвого права має здійснюватися у різних просторових (національні й інтернаціональні порівняння) і часових (синхронні та діахронні порівняння) напрямках. Такі пізнавальні операції здатні забезпечити об'єктивну картину правової реальності, адже українське звичаєве право не розвивалося відірвано та незалежно від загальної історії європейського права. Порівняння з епізодами світової історії права також допомагають сформулювати додаткові аргументи окремих наукових положень і висновків. Наприклад, гіпотеза про формування звичаєвих норм вервного права, в тому числі як наслідок рішень віче, отримує додаткові аргументи при порівнянні зі звичаєвою правотворчістю норвезьких тингів.

Як відомо, одним із визначальних прийомів порівняльно-правового методу є *аналогія*. Водночас вона є логічним методом дослідження, який полягає у відшуванні ідентичних або подібних елементів правової реальності. Завдяки аналогії можна знайти відповідність (еквівалентність) між певними явищами та системами. Зокрема, віднайдення спільних рис у додержавному, вервному, копному, карпатському і козацькому праві дало змогу визнати їх явищами одного порядку – підсистемами (історичними типами) українського звичаєвого права. Зазначені спільні риси вважатимемо властивостями (ознаками) цього феномена, за якими можна продовжити пошук інших підсистем українського звичаєвого права.

Значення *соціологічно-правового методу* для сучасних досліджень звичаєвого права суттєво знизилося порівняно з дослідженнями XIX – початку XX століть, адже давні звичаєво-правові інститути втратили своє колишнє значення, і їх навряд чи можна відтворити шляхом опитувань старших поколінь або спостережень у деяких місцевостях. Відтак, соціологічно-правовий метод може бути використаним здебільшого під час аналізу історичних документів, які стають джерелами пізнання звичаєвого права. З його допомогою є можливості дослідити кількісні та якісні характеристики окремих правових звичаїв, які застосовувалися на українських землях у певний період. Крім того, однією з основних ознак правового звичаю є його суспільне визнання – категорія, пізнання якої потребує соціологічно-правового методу.

Соціологічну природу має також *репрезентативний метод* або метод вибірки, що дає змогу досліджувати історію та сучасність українського звичаєвого права за допомогою відбору певних фактів, які мають забезпечити репрезентативність (представницький характер) дослідження. Для досягнення науково обґрунтованого результату вибірка має бути надійною, тобто відповідати кільком умовам: бути однорідною частиною генеральної сукупності фактів; бути численною, представницькою та показовою; відображати все різноманіття явища, яке вивчається [11, с. 21–22]. Це особливо важливо для історико-юридичних досліджень звичаєвого права, адже правові звичаї здебільшого мали неписану форму, тому на вичерпний емпіричний матеріал не варто сподіватися. Відтак, репрезентативний метод дає змогу опиратися на ті першоджерела, які дійшли до наших днів, оскільки вони виконують функцію представлення правової реальності відповідного періоду.

За переконанням Б. Язловського, наукове дослідження, що спирається на формально-догматичну методологію, унеможливує застосування репрезентативного методу пізнання звичаєвого права [21, с. 213]. Як видається, належна організація наукового дослідження українського звичаєвого права охоплює гармонійне поєднання обох згаданих методів, адже репрезентативний метод дає підстави отримати первинні емпіричні результати (хоч і невичерпні), а з допомогою формально-юридичного методу та інших гносеологічних інструментів розбудовується понятійно-категоріальний апарат, формулюються висновки тощо.

Для історико-правового й інших методів дослідження велике значення мають *логічні прийоми* (або, як вважають деякі автори, логічні методи). Це насамперед аналіз, синтез, дедукція, індукція тощо. Узгодженість застосування цих прийомів є головним завданням дослідника, оскільки всі інші методи не можуть бути дієвими без правильного використання логічних прийомів. Зокрема аналізом є логічний прийом (метод) дослідження, який полягає в тому, що досліджуваний об'єкт уявно розчленовується на складові елементи (ознаки, властивості, структурні частини), кожний з яких відтак досліджується окремо як частина розчленованого цілого. Синтез становить уявне з'єднання частини предмета, розчленованого у процесі аналізу, визначення взаємодії часток та пізнання цього предмета як єдиного цілого

[18, с. 53]. Ці пізнавальні операції є необхідними для дослідження системи українського звичаєвого права, його підсистем, інститутів тощо.

Індукція як умовивід про загальні поняття на підставі одиничних фактів дозволяє робити висновки лише з деякою ймовірністю. Індуктивні узагальнення завжди потребують відомої обачності й обережності. Їхня аргументованість є неповною, особливо якщо база індукції незначна. Індуктивні узагальнення корисні як засіб пошуку припущень (гіпотез), але не як засіб підтвердження якихось припущень і аргументації на їхню підтримку. Зокрема, Б. Язловський заперечував можливість і потрібність цілковитої індукції в дослідженнях звичаєвого права. Вона тим паче є недоцільною при множинності регіональних і місцевих правопорядків [21, с. 225]. Цю множинність спостерігаємо впродовж історії українського права.

Індукції протиставляється *дедукція* – умовиводу про конкретні явища на підставі загальних знань. Дедукція є логічним засобом пізнання одиничного на підставі знання про загальне. Дедуктивні висновки є достовірними, на відміну від індуктивних. В основі дедукції лежить закономірність, що на конкретне поширюються загальні положення та закономірності, притаманні її роду чи виду [3, с. 19]. Наприклад, правовому звичаю характерна ознака усталеності в практиці. У XIX столітті на українських землях був звичай приймацтва, який мав правове значення та був усталеним у суспільній практиці.

Поняття й категорії слугують *засобами дослідження* українського звичаєвого права. Їх поділяють на загальні (характерні для широкого кола наукових праць) та спеціальні (властиві конкретному дослідженню). Загальними елементами понятійно-категоріального апарату є поняття права, суду, етнічних українських земель, правової системи, правового звичаю, історичного розвитку та ін. Спеціальними поняттями вважають звичаєво-правову норму, копне право, козацьке право, чумацьке право, гоніння сліду та ін.

Так, на основі комплексу методологічних інструментів дослідження, наявних в арсеналі сучасної юридичної науки, можна по-новому розглянути поняття, форми, систему і типологію українського звичаєвого права, виявити його нові елементи, поглибити знання про конкретні звичаєво-правові явища тощо. Методологія наукового пізнання українського звичаєвого права базується на загальноновизначених у юриспруденції принципах, підходах, методах, прийомах і засобах, однак потребує також залучення методологічних елементів з інших наук – етнології, соціології, антропології, історії тощо.

Список використаних джерел

1. *Бедрій М. М.* Сільські самосуди на українських землях у 1917 р. // Правозастосування: теорія, методологія та практика: зб. матер. Міжнар. юрид. наук.-практ. конф. «Актуальна юриспруденція», м. Київ, 13 квітня 2017 р. Київ, Тернопіль: Економічна думка, 2017. С. 148–151.
2. *Бостан С. К., Бостан Л. М.* До питання про об'єкт і предмет історії держави і права зарубіжних країн як науки та навчальної дисципліни // Наукова спадщина професора В. С. Кульчицького і сучасність: матер. XXIV Міжнар. історико-правової конф. (28 квітня – 1 травня 2011 р.). Львів, 2011. С. 105–111.
3. *Бушанський В. В.* Дедукція // Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол.) та ін. Київ: Укр. Енцикл., 1999. Т. 2: Д–Й. С. 19.
4. *Гримич М.* Дискусійні аспекти трактування терміна «звичаєве право» // Етнічна історія народів Європи. Вип. № 8. Київ, 2001. С. 4–9.
5. *Гусарев С., Тихомиров О.* Юридична деонтологія. Київ: Знання, 2005. 655 с.

6. Даниленко Г. М. Обычай в современном международном праве. Москва: Наука, 1988. 192 с.
7. Зарицька І. Питання принципів історії держави та права // Підприємництво, господарство і право. 2010. № 12. С. 135–137
8. Інформаційні технології та моделювання бізнес-процесів / О. М. Томашевський, Г. Г. Цегелик, М. Б. Вітер, В. І. Дубук. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 296 с.
9. Кіселичник В. П. Методологія історико-правового дослідження міського права Львова // Методологічні проблеми історико-правових досліджень: матер. XXIII Міжнар. історико-правової конф. 24–26 вересня 2010 р., м. Алушта / ред. кол.: І. Б. Усенко (гол.) та ін. Київ; Сімферополь: ДОЛЯ, 2011. С. 233–240.
10. Крестовська Н. М. Апологія дескриптивного методу // Методологічні проблеми історико-правових досліджень: матер. XXIII Міжнар. історико-правової конф. 24–26 вересня 2010 р., м. Алушта / ред. кол.: І. Б. Усенко (гол.) та ін. Київ; Сімферополь: ДОЛЯ, 2011. С. 109–114.
11. Кримінологія: Загальна та Особлива частини / за ред. І. М. Даньшина. Харків: Право, 2003. 352 с.
12. Мазур Л. Н. Историко-типологический метод // Теория и методология исторической науки. Терминологический словарь / отв. ред. А. О. Чубарьян. Москва: Аквилон, 2014. С. 156–157.
13. Пархоменко Н. М. Джерела права: проблеми теорії та методології. Київ: Юридична думка, 2008. 336 с.
14. Правовий звичай як джерело українського права IX–XIX ст. / за ред. І. Б. Усенка. Київ: Наукова думка, 2006. 280 с.
15. Ромінський Є. В. Особливості застосування методу правової реконструкції при дослідженні права Київської Русі // Методологічні проблеми історико-правових досліджень: матер. XXIII Міжнар. історико-правової конф. 24–26 вересня 2010 р., м. Алушта / ред. кол.: І. Б. Усенко (гол.) та ін. Київ; Сімферополь: ДОЛЯ, 2011. С. 228–232.
16. Сырых В. М. История и методология юридической науки. Москва: Норма, Инфра-М, 2013. 464 с.
17. Фишер К. История Новой философии. Декарт: Его жизнь, сочинения и учение. Санкт-Петербург: Мифрил, 1994. 560 с.
18. Хоменко І. В. Логіка для юристів. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 224 с.
19. Шандра Р. С. Волоське право та особливості його застосування на українських землях (XIII–XVIII ст. ст.): дис. ... канд. юрид. наук. (спец. 12.00.01). Львів, 2010. 242 с.
20. Этнология (этнография) / под ред. В. А. Кузьмина, В. С. Бузина. Москва: Юрайт, 2014. 580 с.
21. Язловський Б. Репрезентативна метода та студії над звичаєвим правом // Праці комісії для виучування звичаєвого права України. Київ: ВУАН, 1928. Вип. 2. С. 195–230.
22. Stelmach J., Brożek B. Metody prawnicze. Kraków: Wolters Kluwer, 2006. 301 s.

References

1. Bedrii, M. M. (2017). Sil's'ki samosudy na ukrains'kykh zemliakh u 1917 r. *Pravozastosuвання: teoriia, metodolohiia ta praktyka*: zb. mater. Mizhnar. iuryd. nauk.-prakt. konf. «Aktual'na iurysprudentsiia», m. Kyiv, 13 kvitnia 2017 r. Kyiv, Ternopil: Ekonomichna dumka, 148–151.
2. Bostan S. K., Bostan L. M. (2011). Do pytannia pro ob'iekt i predmet istorii derzhavy i prava zarubizhnykh krain iak nauky ta navchal'noi dystsyplyny. *Naukova spadshyna profesora V. S. Kul'chyts'koho i suchasnist'*: Mater. XXIV Mizhnar. istoryko-pravovoi konf. (28 kvitnia – 1 travnia 2011 r.). Lviv, 105–111.
3. Bushanskyj, V. V. (1999). Deduktsiia. *Yurydychna entsyklopediia*: v 6 t. Tom 2: D-J. Kyiv: Ukr. Entsykl. 19.

4. Hrymych, M. (2001). Dyskusijni aspekty traktuvannia termina «zvychaieve pravo». *Etnichna istoriia narodiv Yevropy*, 8, 4–9.
5. Husariev, S., Tykhomyrov, O. (2005). *Yurydychna deontolohiia*. Kyiv: Znannia
6. Danilenko, G. M. (1988). *Obychaj v sovremennom mezhdunarodnom prave*. Moskva: Nauka.
7. Zaritska, I. (2010). Pytannia pryntsyypiv istorii derzhavy ta prava. *Pidpriemnytstvo, hospodarstvo i pravo*, 12, 135–137.
8. Tomashevskij, O. M., Tsehelyk, H. H., Viter, M. B., Dubuk, V. I. (2012). *Informatsijni tekhnolohii ta modeliuвання biznes-protsesiv*. Kyiv: Tsentri uchbovoi literatury.
9. Kiselychuk, V. P. (2011). Metodolohiia istoriko-pravovoho doslidzhennia mis'koho prava L'vova. *Metodolohichni problemy istoriko-pravovykh doslidzhen'*: Mater. XXIII Mizhnar. istoriko-pravovoi konf. 24–26 veresnia 2010 r., m. Alushta. Kyiv, Simferopol: Dolya, 233–240.
10. Krestovska, N. M. (2011). Apolohiia deskryptyvnoho metodu. *Metodolohichni problemy istoriko-pravovykh doslidzhen'*: mater. XXIII Mizhnar. istoriko-pravovoi konf. 24–26 veresnia 2010 r., m. Alushta. Kyiv, Simferopol: Dolya, 109–114.
11. Danshyn, I. M. (ed.) (2003). *Kryminolohiia: Zahal'na ta Osoblyva chastyna*. Kharkiv: Pravo.
12. Mazur, L. N. (2014). Istoriko-tipologicheskij metod. *Teorija i metodologija istoricheskoi nauki. Terminologicheskij slovar'*. Moskva: Akvilion, 156–157.
13. Parkhomenko, N. M. (2008). *Dzherela prava: problemy teorii ta metodolohii*. Kyiv: Yurydychna dumka.
14. Usenko, I. B. (ed.) (2006). *Pravovyj zvyhaj iak dzherelo ukrains'koho prava IX–XIX st.* Kyiv: Nauk. dumka.
15. Rominskyj, Ye. V. Osoblyvosti zastosuvannia metodu pravovoi rekonstruktsii pry doslidzhenni prava Kyivs'koi Rusi. *Metodolohichni problemy istoriko-pravovykh doslidzhen'*: mater. XXIII Mizhnar. istoriko-pravovoi konf. 24–26 veresnia 2010 r., m. Alushta. Kyiv, Simferopol: Dolya, 228–232.
16. Syryh, V. M. (2013). *Istorija i metodologija juridicheskoi nauki*. Moskva: Norma, Infra-M.
17. Fisher, K. (1994). *Istorija Novoj filosofii. Dekart: Ego zhyzn', sochinenija i uchenie*. Sankt-Peterburg: Mifril.
18. Khomenko, I. V. (2001). *Lohika dlja iurystiv*. Kyiv: Yurinkom Inter.
19. Shandra, R. S. (2010). *Volos'ke pravo ta osoblyvosti joho zastosuvannia na ukrains'kykh zemliakh (XIII–XVIII st. st.): dys. ... kand. iuryd. nauk. (spets. 12.00.01)*. Lviv.
20. Kuzmin, V. A., Buzin, V. S. (eds) (2014). *Etnologija (etnografija)*. Moskva: Jurajt, 2014.
21. Yazlovskij, B. (1928). Rerezentatyvna metoda ta studii nad zvychaievym pravom. *Pratsi komisii dlja vyuchuvannia zvychaievoho prava Ukrainy*, 2. Kyiv: VUAN, 195–230.
22. Stelmach, J., Brożek, B. (2006). *Metody prawnicze*. Kraków: Wolters Kluwer.

METHODOLOGICAL TOOLKIT OF THE SCIENTIFIC RESEARCH OF THE UKRAINIAN CUSTOMARY LAW

M. Bedrii

*Ivan Franko National University of Lviv,
1, Universytetska Str., Lviv, Ukraine, 79000,
e-mail: bedriimm@gmail.com*

The article is devoted to methodological aspects of the scientific researches of the Ukrainian customary law. The principles, approaches, methods, techniques and tools of scientific research in view of the peculiarities of the object are analyzed. Methodological pluralism, historicism, objectivity, systematicity, complexity and determinism are the principles of the customary law studies. The importance of anthropological, axiological and dialectical approaches to the research of the Ukrainian customary law is emphasized.

The cognitive possibilities of general scientific methods of research (systemic, functional, typological, descriptive, hermeneutic and synergistic) are considered. The opinion is grounded that among the special scientific methods of the study of customary law, priority is given to legal methods, but there is also a need to involve methodological tools of other sciences (history, sociology, ethnography, etc.). The peculiarities of the application of historical-legal, formal-dogmatic, comparative-legal, sociological-legal and other methods of scientific research are highlighted.

Historical-legal method allows distinguishing from the set of historical facts precisely the elements of legal reality, to trace the relationship between them and to design the resulting model for contemporary social life. The historical-legal method collects, processes and summarizes information. For the research of customary law, the need for a historical-legal method is that every custom (including legal custom) is formed in the course of history. Customary law often had an unwritten form, so its reconstruction involves working not only with legal and historical texts, but also with other materials (such as folklore).

Using the formal-dogmatic method the researcher of customary law forms, confirms and disputes the formulation of concepts and categories, their content. In the context of researches of the Ukrainian customary law, it is indispensable in the study of the systematization of customary legal norms, their interaction with the legislative acts, the provision of state coercion system, etc. Concepts and categories serve as a means of exploring the Ukrainian customary law. They can be divided into general (characteristic of a wide range of scientific works) and special (specific to a particular research). Common elements of the conceptual and categorical apparatus are the concept of law, court, ethnic Ukrainian lands, legal system, legal custom, historical development, etc.

Keywords: customary law, scientific method, conceptual approach, logical techniques.

*Стаття: надійшла до редакції 06.09.2019
прийнята до друку 05.11.2019*